

Наталія Лесько

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права,
доктор юридичних наук, професор
nataliya.v.lesko@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1790-8432>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ КВОТ В УКРАЇНІ

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.111>

© Лесько Н., 2023

У статті досліджуються правові основи реалізації політичних прав жінок в Україні. Важливою умовою і гарантією утвердження демократії в Україні є рівноправність жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Серед різних аспектів сучасного сприйняття стану жінки в суспільстві і державі особливе місце займає аспект «жінка і політика».

Внаслідок аналізу особливостей реалізації політичних прав жінок в Україні зауважено, що, починаючи з 2010 р., гендерного квотування не було у виборчому законодавстві України. Проте 2015 р. вперше було введено гендерне квотування, однак воно мало неімперативний характер. Відповідно до нового Виборчого кодексу України від 19 грудня 2019 р., гендерні квоти стали обов'язковою нормою на етапі висування.

Доцільно змінити стереотипи про роль жінки в політиці, тому більше уваги треба надавати засобам масової інформації, які сприяли б розширенню політичних прав жінок та усували упереджене ставлення до ролі жінки у політиці. Збереження гендерної квоти у Виборчому законодавстві України відіграє важливу роль у політичній сфері для усіх членів суспільства, однак необхідно вдосконалювати адміністративно-правові механізми дотримання гендерних квот.

Ключові слова: права жінок; гендерні квоти; вибори; політичні права; виборчий кодекс.

Постановка проблеми. Сучасне політичне життя України спрямоване на формування, утвердження й забезпечення оптимального функціонування української держави (за умов розбудови розвинутого громадянського суспільства). Важливою умовою і гарантією утвердження демократії в Україні є рівноправність жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Серед різних аспектів сучасного сприйняття стану жінки в суспільстві і державі особливе місце займає аспект «жінка і політика».

На підставі даних з останньої хвилі дослідження цінностей світу (World Value Survey, 2017–2020) у Західній Європі зазвичай менше 20 % респондентів погоджуються із заявою «Чоловіки стають кращими політичними лідерами, ніж жінки» (наприклад, 5 % у Швеції, 9 % у Данії та Німеччині, 12 % у Фінляндії та Франції, 19 % в Італії; лише в Греції частка тих, хто погоджується з твердженням, перевищує 20 % (26 %) [1].

Мета статті – дослідження правових засад застосування гендерних квот в Україні.

Аналіз дослідження проблеми. У вітчизняній науці варто відзначити праці, які присвячені вказаній тематиці, таких авторів, як Т. Марценюк, Т. Карась, С. Оксамитна, І. Грицай, І. Берендєєва, Ю. Левченко та ін.

Виклад основного матеріалу. Вперше до виборчого законодавства норму щодо гендерної квоти Верховна Рада України долучила у 2015 році, ухваливши Закон України «Про місцеві вибори» (Закон України «Про місцеві вибори» від 14 лип. 2015 р.). Стаття 4 цього Закону передбачила, що «представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Всі місцеві організації партій – суб'єкти виборчого процесу мають рівні права і можливості брати участь у відповідному виборчому процесі у порядку та в межах, встановлених цим Законом» (Закон України «Про місцеві вибори» 2020 р.) [2]. Однак у цьому Законі не було вимог щодо місця у списку та не передбачалися санкції за недотримання гендерної квоти.

У 2019 році Верховна Рада України ухвалила Виборчий кодекс України, який набув чинності з 1 січня 2020 року. Стаття 219 Кодексу передбачає, що «під час формування єдиного та територіальних виборчих списків організація партії повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі)» (Виборчий кодекс України, 2019) [3].

Отже, у Виборчому кодексі України законодавчо запроваджено так звані гендерні квоти для партійних організацій на стадії реєстрації виборчих списків.

Треба зауважити, що закон вимагає дотримання квоти лише під час висунення кандидатів та не застосовується до регулювання процесу після реєстрації, наприклад, у випадках, коли кандидат знімає свою кандидатуру.

Відзначимо, що жінки становлять більшість населення України, як показує досвід виборчих кампаній, більшість роботи на виборах організують і роблять жінки у статусі спостерігачів, членів виборчих комісій. Однак у списках кандидатів у депутати місцевих рад та кандидатів на посади голів органів місцевого самоврядування жінки не є лідерами. Аналізуючи місцеві вибори 2015 та 2020 років, треба зауважити, що можна обійти гендерну квоту, зокрема, ніщо не заважає жінкам, які допомогли партійним організаціям дотриматися гендерних вимог під час реєстрації, вийти з перегонів або після оголошення результатів виборів скласти мандат.

З огляду на виборче законодавство та судову практику його застосування, зокрема в частині гендерних квот, можна констатувати, що Виборчий кодекс України не забезпечує дотримання квоти після подання списку, отже, є необхідність внесення змін у Виборчий кодекс щодо забезпечення гендерної квоти і після реєстрації списків кандидатів. Важливо також узаконити норму, яка гарантуватиме у разі відкликання заяв щодо відмови від депутатства, отримання мандату людиною тієї ж статевої належності, що й відмовник. Наявна в галузі гендерної рівності правова база виборчого процесу не передбачає перетворення законодавчої обов'язкової 40 % гендерної квоти у виборчих списках партій на реальне представництво жінок у 40 % у виборчих органах [4, с. 75].

У контексті нашого дослідження розглянемо детальніше переваги та виклики застосування гендерної квоти. Під квотуванням розуміють виділення місць для жінок під час виборів або втілення в життя позитивних дій (тимчасові спеціальні заходи, що використовуються для усунення фактичної нерівності і можуть бути ліквідовані після гендерного паритету).

Розрізняють два види квот: квоти, запроваджені політичною партією, тобто встановлення розподілу місць між жінками і чоловіками у списках самої партії; квоти, запроваджені законом, які ставлять на меті вплинути на результати виборів, причому вони є обов'язковими для всіх політичних партій, чим і забезпечується процес обрання до парламенту жінок різних політичних поглядів.

Останнім часом на міжнародних форумах усіх рівнів активно обговорюється питання квотування та паритетної демократії як найбільш реальних механізмів досягання рівності жінок та чоловіків у політичній сфері. Під паритетною демократією треба розуміти таку форму суспільних відносин у політико-правовій сфері, за якою жінкам гарантується рівний з чоловіками статус на підставі фактичного представництва на всіх рівнях і у всіх владних структурах.

Прибічники паритетної демократії виходять з визначення існування фактичної нерівності жінок і чоловіків у суспільстві. Прибічники паритетної демократії пропонують апробований шлях – використання механізму спеціальних прав. Це різні варіанти квотування представництва жінок у владних структурах.

Крім квот, існують інші механізми забезпечення рівного представництва чоловіків і жінок у парламентських структурах. Один з них – резервування місць. Цей метод, так само як і квотування, спрямований на надання жінкам можливості пройти до парламенту шляхом демократичних виборів, а також призначення в парламент (що може відбуватися і поза системою квот).

Найбільш відомим прикладом використання гендерних квот для широкого залучення жінок до владних структур слугують країни Скандинавії. Тут гендерні квоти стали складовою частиною не тільки партійної, але й державної політики. Успішній інтеграції скандинавських жінок у політичну владу сприяло їх вивільнення від фінансової та психологічної залежності в сім'ї. Високий рівень доходів обох партнерів у шлюбі, розвинута система соціальних послуг, державна підтримка материнства – все це створило матеріальну та моральну базу для активізації участі жінок у процесі управління.

Продовжуючи розгляд різних теорій про взаємовідносини жінки і політики, слід зазначити, що у 80-ті роки ХХ століття була запропонована концепція надбання/усвідомлення сили, згідно з якою чоловіки бачать владу як можливість впливати, водночас жінки бачать її як надбання/усвідомлення сили для позитивних дій. Ця теорія ще раз підтверджує, що жінки визначають владу і використовують її інакше, ніж чоловіки. Існують також й інші риси, що відрізняють жінку-політика від політика-чоловіка: високий ступінь відповідальності, здатність знаходити компромісні рішення під час конфлікту, практичність, конкретність мислення.

Цілком підтримуємо думку про те, що політика є практично єдиною сферою діяльності суспільства, в якій, на думку багатьох жінок, існує їх утиск і яка викликає найбільш різкі розбіжності у поглядах чоловіків та жінок. Подамо основні причини, через які кількість жінок у політичних сферах є невеликою: стереотипи чоловічого головування в політичних структурах, що склалися традиційно; відсутність підтримки жінок з боку впливових осіб; відсутність у багатьох жінок необхідного власного початкового капіталу; схильність жінок займатися сім'єю, господарчими проблемами та браку часу; чоловіки намагаються обмежити доступ жінки до важелів влади, бо поки що не довіряють їм вирішення важливих і глобальних питань, вважаючи, що за способом мислення жінка не здатна до конкретних дій; жінки не віддають голоси жінкам тощо [5, с.32].

Отже, введення цих квот має позитивний ефект, але важливою та необхідною є подальша праця над закріпленням гендерної рівності в політиці, адже сам факт існування квот не гарантує якісних змін ані в політикумі, ані в суспільстві загалом щодо нестереотипного та недискримінаційного ставлення до жінок.

Висновки. Проаналізувавши особливості реалізації політичних прав жінок в Україні, треба зауважити, що, починаючи з 2010 р., гендерного квотування не було у виборчому законодавстві України. Проте у 2015 р. вперше було введено гендерне квотування, однак воно мало неімперативний характер. Відповідно до Виборчого кодексу України від 19 грудня 2019 р., гендерні квоти стали обов'язковою нормою на етапі висування. Доцільно змінити стереотипи про роль жінки в політиці, тому більше уваги слід надавати засобам масової інформації, які сприяли б розширенню політичних прав жінок та усували упереджене ставлення до ролі жінки у політиці.

Отже, збереження гендерної квоти у Виборчому законодавстві України відіграє важливу роль у політичній сфері для усіх членів суспільства, однак необхідно вдосконалювати адміністративно-правові механізми дотримання гендерних квот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проект frogee аналітична записка № 3 Уроки з України Березень 2021. URL: <https://freepolicybriefs.org/wp-content/uploads/2021/03/frogee-policy-brief-3-ukraine-ukr.pdf>.
2. Закон України «Про місцеві вибори» від 14 лип. 2015 р. № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>.
3. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Левченко Ю. В. (2021). Гендерні квоти та представленість жінок в органах місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 67. С. 75–81.
5. Чижмарь К. І. (2007). Міжнародні стандарти рівноправ'я та захисту прав жінок та практика України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ.

REFERENCES

1. *Proekt frogee analitychna zapyska No. 3 Uroky z Ukrainy Berezen 2021*. [Project frogee analytical note #3 Lessons from Ukraine March 2021]. URL: <https://freepolicybriefs.org/wp-content/uploads/2021/03/frogee-policy-brief-3ukraine-ukr.pdf>. [In Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy «Pro mistsevi vybory» vid 14 lyp. 2015 r.* [The Law of Ukraine «On Local Elections» of July 14 2015 No. 595-VIII.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>. [In Ukrainian].
3. *Vyborchyi kodeks Ukrainy vid 19.12.2019 No. 396-IX*. [Election Code of Ukraine dated 19.12.2019 No. 396-IX]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [In Ukrainian].
4. Levchenko Yu. V. (2021). *Genderni kvoty ta predstavlenist zhinok v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v umovakh reformy detsentralizatsii* [Gender quotas and representation of women in local self-government bodies under the conditions of decentralization reform]. Actual problems of politics. Vol. 67. P. 75–81. [In Ukrainian].
5. Chizhmar K. I. (2007). *Mizhnarodni standarty ravnopravia ta zakhystu prav zhinok ta praktyka Ukrainy* [International standards of equality and protection of women's rights and the practice of Ukraine]: dissertation. ... candidate law Sciences: 12.00.11; NAS of Ukraine, Institute of State and Law named after V. M. Koretsky Kyiv. [In Ukrainian].

Дата надходження: 30.09.2023 р.

Natalia Lesko

Lviv Polytechnic National University,
Associate Professor of Administrative and Information Law,
Doctor of Law, Associate Professor
nataliya.v.lesko@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1790-8432>

LEGAL BASIS OF THE APPLICATION OF GENDER QUOTAS IN UKRAINE

The article examines the legal basis for the realization of women's political rights in Ukraine. An important condition and guarantee for the establishment of democracy in Ukraine is the equality of women and men in all spheres of life of society and the state. Among the various aspects of the modern perception of the state of women in society and the state, the aspect «woman and politics» occupies a special place.

Having analyzed the peculiarities of the realization of women's political rights in Ukraine, it was noted that since 2010, gender quotas have been absent in the electoral legislation of Ukraine. However, gender quotas were introduced for the first time in 2015, but they were not mandatory. According to the new Election Code of Ukraine dated December 19, 2019, gender quotas became a mandatory norm at the nomination stage.

It is advisable to change the stereotypes about the role of women in politics, therefore, more attention should be paid to the mass media, which would contribute to the expansion of women's political rights and eliminate prejudiced attitudes towards the role of women in politics. Maintaining the gender quota in the Electoral Legislation of Ukraine plays an important role in the political sphere for all members of society, however, it is necessary to improve the administrative and legal mechanisms for compliance with gender quotas.

Keywords: women's rights; gender quotas; elections; political rights; election code.